

Pohjoismaisen korkeakoulutuksen käännekohtat puntarissa

Risto Ikonen

Suomen yliopisto- ja korkeakouluhistorian tutkimuksen verkoston kolmas kokoontuminen Joensuussa 18. – 19.5.2009

Keskelle hehkeintä Pohjois-Karjalan toukokuuta saapui kolmisenkymmentä yliopisto- ja korkeakouluhistorian tutkijaa selvittelemään pohjoismaisen korkeakoulutuksen käännekohtia. Teema oli vaikuttanut myös kokouspaikan valintaan: Joensuun ja Kuopion yliopistot tekevät suomalaista tiedehistoriaa päätettyään yhdistää toimintansa vuoden 2010 alusta lukien.

Tapahtuman järjesti Suomen yliopisto- ja korkeakouluhistorian tutkimuksen verkosto yhdessä Joensuun yliopiston historian laitoksen kanssa. Päivät olivat osa Joensuun yliopiston 40-vuotisjuhlallisuuksia, jotka siis samalla tulevat jäämään lajissaan viimeisiksi. Tapaamisen teemaksi oli valittu ”Käännekohtat pohjoismaisessa korkeakoulutuksessa 1800-luvun puolivälistä nykypäivään”. Kahden päivän aikana kuultiin kolmea kutsupuhujaa ja seitsemää muuta esiintyjää.

Tapahtuman avasi verkoston puheenjohtaja professori Laura Kolbe, joka kertoi verkoston saaneen alkunsa tammikuussa 2007 pidetyssä ensimmäisessä alan tutkijoiden tapaamisessa. Kaksi ensimmäistä verkostotapaamista oli järjestetty pääkaupunkiseudulla ja nyt oli siis Joensuun vuoro. Historian laitoksen puolesta tervetuliaissanat lausui professori Jukka Korpela, joka totesi meneillään olevan murroksen näkyvän myös siinä, ettei vallitseva tiedepolitiikka suosi perinteisten generalistihumanistien kouluttamista. Hän myös muistutti, ettei Suomessa valmistella oleva yliopistouudistus ole mikään paikallinen uutuus vaan yleiseurooppalaisen ja jopa globaalin trendin yksi ilmentymä.

Ensimmäisenä kutsupuhujana esiintyi Joensuun yliopiston vararehtori Teuvo Pohjolainen. Ymmärrettävää kyllä, esityksen aiheena oli Joensuun ja Kuopion yliopistojen pohjalta muodostettava Itä-Suomen yliopisto. Uudesta yksiköstä on tarkoitus tulla uuden yliopistolain tarkoittama oikeushenkilö. Pohjolainen tähdensi, ettei meneillään olevassa yliopistouudistuksessa aloitteentekijä ollut suinkaan opetusministeriö vaan yliopiston rehtoreista koostuva rehtorineuvosto. Aiemmin yliopistot olivat olleet valtion tilivirastoja, joiden toimintamahdollisuuksia rajoitti joukko säädöksiä. Uudistuksen myötä yhteys valtioon katkeaa, mikä Pohjolaisen mukaan joustavoittaa päätöksentekoa. Uuden yliopistolain porkkanana on esivallan lupaus, että nyttemmin valtion budjetissa myönnetty yliopistojen rahoitusosus sidotaan indeksiin. Opiskelijoiden vastarinta taas taittui ylioppilaskunnille annettuun lupaukseen säilyttää opiskelijoiden pakkojäsenyys.

Maanantain toinen kutsupuhuja Risto Rinne tarkasteli yliopistolain uudistusta huomattavan kriittisesti. Rinteen mukaan maailmalla löytyy neljä yliopiston ideaalimallia, joita edustavat anglosaksinen, saksalainen, ranskalainen ja pohjoismainen yliopisto. Ensiksi mainittu on nousemassa hallitsevaan asemaan, minkä seurauksena kaikkialla maailmassa ollaan siirtymässä kohden yrittäjyysyliopistoa. Tämän mallin ylivertaisuutta korostaa myös

globaalien voimainkoitosten muuntuminen verisiltä sotatantereilta kohden tietosotia, joissa aseiden ja ammuksien sijasta taistellaan informaation avulla.

Tieteentekijä ei lepää tauollakaan. Nevalalla on tärkeää asiaa Rinteelle (vasen kuva), Kortti saa Salon vakavaksi (oikea kuva). Kuva: FotoRealismo

Kutsupuhujien jälkeen oli verkostoesitelmien vuoro. Pieter Dhondt tarkasteli omassa esitelmässään lääkärikoulutuksen vaiheita Suomessa vuosina 1800–1940. Vielä 1700-luvulla lääkärit ja kirurgit koulutettiin yliopiston ulkopuolella. Lääketieteellisen tiedekunnan perustamisen jälkeen koulutus siirtyi yliopistoon niin, että 1820-luvulta lähtien kaikki lääkärit saivat koulutuksensa yliopistossa. Kun muualla Euroopassa farmasia oli omana oppiaineenaan, Suomessa se oli osa lääkäriopintoja. 1900-luvun alussa koulutus kesti pitkään, jopa 11 vuotta. Pohjoismainen erikoisuus oli, että dosentti sai palkkansa yliopistolta. Saksassa palkkion maksoivat opiskelijat.

1970-luvulla toteutettu tutkinnonuudistus oli seuraavana puhuneen Marja Jalavan aiheena. Uudistuksen tarpeellisuutta perusteltiin argumentein, jotka olivat tulleet tutuksi jo 1920-luvulla: yliopiston katsottiin irtautuneen muusta yhteiskunnasta ja humanisteja koulutettiin liikaa; yliopistokoulutus oli saatava lähemmäs käytännön elämää samalla kun ahtaan ammattisivistyksen sijasta oli panostettava akateemiseen sivistykseen. Tutkinnonuudistuksen taustalta löytyy 1960-luvulla virinnyt human capital -ideologia, jonka mukaan koulutus on tärkeä taloudellisen hyvinvoinnin kasvutekijä. Tutkinnonuudistusta koskeva kiista tuotti joukon vastakkainasetteluja, kuten poliitiikot vs. akateeminen eliitti, vasemmisto vs. oikeisto ja ammattiin valmistavat vs. tieteelliset tiedekunnat. Jalavan mukaan nykypäivän uusliberalistisella yliopistoeetoksella on paljon yhteistä tutkinnonuudistusta puolustaneiden argumenttien kanssa.

Maanantain viimeisessä alustuksessa Sari Aalto esitteli 1970-luvulla toteutettua lääketieteen opintouudistusta. Taustalta löytyy krooninen lääkäripula, jota lievittämään perustettiin vuonna 1960 Oulun yliopiston yhteyteen lääketieteellinen tiedekunta. Tämän lisäksi käynnistettiin tutkinnonuudistusprosessi, jonka tarkoituksena oli lisätä lääkärituotantoa muun muassa opiskeluaikaa lyhentämällä. Lääkäreiden koulutuspaikat lisääntyivät merkittävästi, kun niin Kuopion (1969) kuin Tampereenkin (1972) yliopistot saivat lääketieteellisen tiedekuntansa. Asemansa jo vakiinnuttaneissa tiedekunnissa uusia tulokkaita kutsuttiin lempinimillä ”Kuopion kansanopisto” ja ”Tampereen työväenopisto”. Näistä tuli kuitenkin tutkinnonuudistuksen pioneereja, sillä kumpikin aloitti toimintansa uusitulla opetusohjelmalla. Aikaa myöten kävi kuitenkin selväksi, ettei uudistus täyttänyt siihen asetettuja toiveita.

Tiistain istunnon aloitti Mia Korpiola, joka tarkasteli oikeustieteen opiskelijoiden tent-

timisstrategioita 1900-luvun alkupuolen Suomessa. Tuolloin käytössä oli kolme tutkintoasetta: alempi ja ylempi lakitieteen tutkinto ja lakitieteen kandidaatin tutkinto. Kuulustelut tapahtuivat yleensä suullisesti, jolloin professori esitti kysymyksiä luentosaliin kokoontuneiden opiskelijoiden vastattavaksi. Joskus kuulustelupaikkana oli professorin koti. Aikaa myöten muodostui erityisiä selviytymisstrategioita, joiden avulla heikommin valmistunut opiskelija saattoi läpäistä tentin. Esimerkiksi naisopiskelijan osallistuminen kuulusteluun oli miesten kannalta hyvä asia, sillä monen professorin mielestä vain miesten sopi opiskella lakitiedettä. Tällainen professorin tarmo kohdistuikin naisopiskelijoiden reputamiseen, jolloin miehet pääsivät vähemmällä. Myös oikean istumapaikan valinta saattoi varmistaa läpimenon.

Jukka Kortin aiheena oli *Ylioppilaslehden* rooli yliopiston suomalaistajana 1920-luvulta aina toiseen maailmansotaan saakka. Asenteiden jyrkkeneminen sai alkunsa, kun *Studentblad*et muutti 1900-luvun alkuvuosina kielikysymyksen rotukysymykseksi. Aitosuomalaiset vastasivat vaatimalla Helsingin yliopiston täydellistä suomalaistamista. Suomalaistamiliikkeen toteuttajaksi nousi Akateeminen Karjala Seura, joka otti haltuunsa ensin *Ylioppilaslehden* (1923) ja sitten myös ylioppilaskunnan (1925). Lehti valjastettiin kielipolitiikan työrukkaseksi. Vetoomuksista, lakiesityksistä ja luentolakoista huolimatta yliopisto säilyi kaksikielisenä. Suomalaistamista vierastivat porvaripuolueet ja yliopiston professorikunta, suomenkieliset professorit mukaan lukien. Kortti arvelikin, että kyse oli ensi sijassa sukupolvikonfliktista.

Panu Nykänen tarkasteli tekniikan alan vaiheita suomalaisessa korkeakoulumaailmassa. Yhtenä esikuvana olisi voinut olla Wienin polyteknikum, jossa vallitsi täydellinen akateeminen vapaus. Suomessa päädyttiin toisenlaiseen ratkaisuun: Teknillisessä korkeakoulussa opiskeltiin ennalta laaditun lukusuunnitelman mukaisesti. Tässä noudatettiin pohjoissaksalaista mallia, jonka mukaan tekniset korkeakoulut olivat ministeriöiden työrukkasia. Niinpä vaikka tekniikan opetus alkuvaiheessa (1849-1850-luvun loppu) oli tarkoitettu palvelemaan ensisijassa yrittäjien tarpeita, 1850-luvulta lähtien tärkeimmäksi nousi valtion virkatutkintoon tähtäävä opetus.

Lähihistoriaan liittyen Päivi Vuorinen esitteli ammattikorkeakoulusta valmistuneiden työllistymistä selvittänyttä tutkimusta, jossa verrattiin vuosina 2000 ja 2002 valmistuneiden tradenomien ja amk-insinöörien sijoittumista työmarkkinoille. Kysely antaa viitteitä siitä, että lisääntyneet valmistumismäärät näkyvät työsuhteiden määrässä ja laadussa. Vuonna 2002 valmistuneista suurempi osa oli sijoittunut koulutusta vastaamattomiin työpaikkoihin ja osa-aikaisiin työsuhteisiin kuin vuonna 2000 valmistuneista. Myös asiantuntijatehtäviin sijoittuneiden osuus oli pienentynyt.

Tapaamisen päätti kutsupuhuja Matti Salon pohjoisen alueen yliopistoja koskeva esitys. Norja, Ruotsi ja Suomi päättivät jokseenkin samoihin aikoihin laajentaa yliopistoverkostaan pohjoisen suuntaan. Suomessa aloitti Oulun yliopisto toimintansa 1950-luvun lopulla, Ruotsissa Uumajan yliopisto 1960-luvun puolivälissä ja Norjassa Tromssan yliopisto 1970-luvun alussa. Syntyvaltaan nämä poikkesivat kuitenkin toisistaan. Oulun ja Uumajan yliopistojen perustamiselle oli voimakas alueellinen kannatus ("alhaalta ylös"), sen sijaan Tromssa oli yliopisto- ja aluepolitiikan tuote ("ylhäältä alas"). Myös perustamista kannattavien yhteiskunnallisessa asemassa oli eroja: Oulussa yliopisto oli sivistyneistön hanke, Uumajassa ja Tromssassa taas työväestön. Sittemmin koettiin vielä perustamisen toinen aalto, kun Uumajan eteläpuolelle perustettiin Luulajan yliopisto ja Oulun pohjoispuolelle Lapin yliopisto. Näin tapahtui Uumajan ja Oulun vastustuksesta huolimatta. Salo korosti, että pohjoisen yliopistoilla pyrittiin alueellistamaan korkeakoulutusta, missä myös onnistuttiin. Ratkaisun myönteiset vaikutukset voidaan helposti todeta.

*Kilpailuyliopistoa aidoimmillaan: Jukka Kortti pyrkii eksaktiin ulosantiin (vasen kuva); Pieter Dhondt kertoo Laura Kolben kanssa paperilennokin liito-ominaisuuksia (oik.k.).
Kuva: FotoRealismo*

Kunnon verkostotapaamisen perinteitä noudattaen oli asiapitoisen ohjelman lomaan raivattu tilaa myös vapaamuotoiselle kanssakäymiselle. Tavanomaisten kahvitarjoilujen lisäksi oli maanantai-iltana mahdollisuus osallistua pienimuotoiseen buffet-tilaisuuteen, jonka yhteydessä järjestettiin yliopistouudistuksen hengessä fyysisen kuntoisuuden auditointitapahtuma. Tarrapallotikkataulun, pallosankoradan ja paperiliidokkien pituuslennon avulla asetettiin tapaamisen osanottajat paremmuusjärjestykseen, jolloin ykköseksi nousi Marja Jalava. Yllättävää kyllä, urheilullisista ansioistaan tunnettu professori Korpela ei kisassa menestynyt.

Suomen yliopisto- ja korkeakouluhistorian verkostolla on omat kotisivut osoitteessa <http://www.helsinki.fi/historia/ylhist/index.html>

Risto Ikonen on Joensuun yliopiston Kasvatustieteiden tiedekunnan työntekijä ja *Kasvatus & Aika* -lehden päätoimittaja